

Orizonturi geopolitice

Absolvent al Științelor-Po, format de Yves Lacoste la Centre de Recherche et d'Analyse en Géopolitique (CRAG, devenit ulterior *Institut français de géopolitique*), doctor în geopolitică la Universitatea Paris VIII-Saint-Denis din 1997, **Frédéric ENCEL** (născut pe 4 martie 1969 la Paris) este profesor la École Supérieure de Gestion și consultant în problemele țărilor cu grad sporit de risc. Totodată, predă un curs de relații internaționale la Sciences-Po Paris. Lucrări publicate:

- *Comprendre la géopolitique*, Seuil, 2011.
- *Atlas géopolitique d'Israël. Aspects d'une démocratie en guerre*, Autrement, 2008.
- *Géopolitique du sionisme*, Armand Colin, 2006 (ediție revăzută și adăugită, 2009).
- *Comprendre le Proche-Orient. Une nécessité pour la République* (în colaborare cu Eric Keslassy), Bréal, 2005.
- *Géopolitique d'Israël. Dictionnaire pour sortir des fantasmes* (în colaborare cu François Thual), Seuil, 2004. (ediție de buzunar Points-Seuil, 2011).
- *La Grande alliance. De la Tchétchénie à l'Irak, un nouvel ordre mondial* (în colaborare cu Olivier Guez), Flammarion, 2003.
- *Géopolitique de l'Apocalypse. La démocratie à l'épreuve de l'islamisme*, Flammarion, 2002.
- *L'Art de la guerre par l'exemple*, Flammarion, 2000.
- *Le Moyen-Orient entre guerre et paix. Une Géopolitique du Golan*, Flammarion, 1999.
- *Géopolitique de Jérusalem*, Flammarion, 1998 (ediție revăzută și adăugită, 2008).

Traducătorul, **Adrian CIUBOTARU**, a absolvit Facultatea de Litere a Universității „Alec Russo” din Bălți. Traduceri: Jean-Marie Schaeffer, *Adio, estetică*, Știința, 2001; Wladimir Troubetzkoy, *Sankt-Petersburgul, un mit literar*, Știința, 2005; Jean Grondin, *Hermeneutica*, Știința, 2008; Jacques Le Goff, *Europa explicată tinerilor*, Cartier, 2008; Philippe Nemo, *Ce este Occidentul?*, Cartier, 2008; Jacques Duquesne, *Dumnezeu pe înțelesul nepoților mei*, Cartier, 2008; Roger-Pol Droit, *Religiile pe înțelesul ficei mele*, Cartier, 2008.

Frédéric ENCEL

Orizonturi geopolitice

Traducere din franceză de Adrian CIUBOTARU

CARTIER
istoric

CARTIER

Editura Cartier, SRL, str. București, nr. 68, Chișinău, MD2012.

Tel./fax: 24 05 87, tel.: 24 01 95. E-mail: cartier@cartier.md

Editura Codex 2000, SRL, Strada Toamnei, nr.24, sectorul 2, București.

Tel/fax: 210 80 51. E-mail: romania@cartier.md

www.cartier.md

Cărțile CARTIER pot fi procurate în toate librăriile bune din România și Republica Moldova.

LIBRĂRIILE CARTIER

Casa Cărții, bd. Mircea cel Bătrân, nr. 9, Chișinău. Tel./fax: 34 64 61. E-mail: casacartii@cartier.md

Librăria din Centru, bd. Ștefan cel Mare, nr. 126, Chișinău. Tel./fax: 21 42 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md

Librăria din Hol, str. București, nr. 68, Chișinău. Tel.: 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md

Librăria 9, str. Pușkin, nr. 9, Chișinău. Tel.: 22 37 83. E-mail: libraria9@cartier.md

Colecția *Cartier istoric* este coordonată de Inga Druță

Editor: Gheorghe Erizanu

Traducător: Adrian Ciubotaru

Lector: Em. Galaicu-Păun

Coperta seriei: Vitalie Coroban

Coperta: Vitalie Coroban

Design/tehnoredactare: Rodica Plămădeală

Prepress: Editura Cartier

Tipărită la Tipografia Centrală (nr. 4428)

Frédéric Encel

HORIZONS GÉOPOLITIQUES

© Éditions du Seuil, 2009

Frédéric Encel

ORIZONTURI GEOPOLITICE

Ediția I, mai 2011

© 2011, Editura Cartier pentru prezenta versiune românească. Toate drepturile rezervate.

Cărțile Cartier sunt disponibile în limita stocului și a bunului de difuzare.

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Encel, Frederic

Orizonturi geopolitice / Frederic Encel; trad.: Adrian Ciubotaru.

– Ch.: Cartier, 2011 (F.E.-P. „Tipogr. Centrală”). – 216 p. – (Colecția „Cartier istoric”).

Tit. orig.: Horizons Géopolitiques. – 510 ex.

ISBN 978-9975-79-683-5.

32

E 50

În memoria lui Richard Geller

Mulțumiri lui Agnès pentru relectura atentă a acestei cărți

*„Nu contează dacă e alb, negru, galben
sau indian. E suficient să fie om și nimic
nu poate fi mai rău decât aceasta.”*

Mark Twain

Cuprins

<i>Introducere</i>	15
<i>De ce a fost scrisă această carte?</i>	15
<i>Câteva date și precizări importante</i>	16
<i>Preambul</i>	19
Împotriva acelor locuri comune care împiedică raționamentul geopolitic	19
<i>Așa a fost dintotdeauna...</i>	19
<i>Zidurile sfârșesc prin a cădea</i>	21
<i>Mai binele socioeconomic, un infailibil furnizor al păcii</i>	23
<i>Punți, răspântii, pasaje...</i>	26
<i>Țară mare, cultură mare, istorie mare etc.</i>	30
1. Ce este geopolitica?	33
Precursorii	34
Școala geopolitică germană.....	34
<i>Friedrich Ratzel (1844-1904)</i>	35
<i>Karl Haushofer (1869-1947)</i>	38
Școala geopolitică anglo-saxonă	41
<i>Alfred Thayer Mahan (1840-1914)</i>	41
<i>Halford J. Mackinder (1861-1947)</i>	43
<i>Nicholas John Spykman (1893-1943)</i>	46
<i>Câteva critici la geopolitica anglo-saxonă</i>	47
Școala geografică franceză sau școala orientată împotriva <i>Geopolitik</i> -ului german.....	51
<i>Élisée Reclus (1830-1905)</i>	51
<i>Paul Vidal de La Blanche (1845-1918)</i>	52
<i>Jacques Ancel (1878-1943)</i>	54
Un raționament geopolitic contemporan: Yves Lacoste	56
<i>Rivalitățile de putere asupra teritoriilor</i>	58
<i>Reprezentările</i>	59
<i>Reducționismul științific al geopoliticii sau acuzația de determinism</i>	62

2. Frontiera	65
<i>Proasta reputație</i>	65
Aspectele și natura frontierei	67
Frontiere statale terestre. Materializarea și statutul geopolitic al acestora	68
Frontierele aeriene și maritime	69
Frontierele de drept sau impuse, vechile delimitări coloniale	72
Frontiere imateriale și intrastatale: în inimi, în spirite și în portofolii.....	75
„Pofta de pământ” (François Thual).....	78
3. Suveranitatea	83
Natura și calitatea suveranității	84
Cele trei criterii paradigmactice ale suveranității	85
<i>Simbolurile</i>	85
<i>Forța armată</i>	88
<i>Sistemul de legi</i>	89
Logica imperiului, logica națiunii	90
<i>Logica imperiului</i>	90
<i>Logica națiunii</i>	92
Zonele gri	94
„Pântecul moale”	96
Transgresarea sau respectarea suveranității?	98
Argumente în favoarea ingerinței	98
<i>Argumentul umanitar, „doctorii francezi”</i>	98
<i>Argumentul politic al neoconservatorilor</i>	100
Argumente împotriva ingerinței.....	102
<i>Suveranismul popular și intelectual</i>	102
<i>Suveranismul statelor</i>	103
4. Puterea	105
Criterii și factori	106
Spațiile	107
<i>Spațiile în sine</i>	107
<i>Resursele energetice</i>	108
<i>Blestemul petrolului</i>	110

Numărul populației: realități și fantasma demografice.....	111
<i>Între fluctuant și aleatoriu</i>	111
<i>High-tech-ul</i>	115
<i>Noncuantificabile, dar decisive: determinarea și încrederea</i>	117
Modalități și condiții de exercitare a puterii statale	122
<i>Soft power</i>	122
Când puterea se retrage... pentru a se consolida mai bine	124
Statul-națiune, unicul garant și depozitar al puterii?	126
5. Raporturile de forță	129
Obiective, strategii, tactici	130
Definiții sumare	130
<i>Obiectivul</i>	131
<i>Strategia</i>	131
<i>Tactica</i>	132
Două cazuri reprezentative: paralela Sadat/Begin și Statele Unite în Afganistan.....	133
<i>Sadat: sacrificarea stării de război cu Israelul pentru dezvoltarea economiei</i>	134
<i>Begin: sacrificarea Sinaiului pentru a împiedica crearea unui stat palestinian în Teritorii</i>	137
<i>Americanii în Afganistan</i>	138
Scopurile războiului.....	139
<i>Irakul și Hezbollah</i>	141
Rivalități asimetrice	143
Conceptul „zero pierderi”	143
<i>Până unde vă suportați pierderile?</i>	143
<i>Până unde suportați voi pierderile noastre?</i>	145
Câteva combinații	147
<i>„Faible au fort” sau demonstrația de forță echivalentă cu forța</i>	147
<i>„Faible au fort”</i>	148
<i>„Fou au faible”</i>	149
<i>„Fou au fort”</i>	149
Un raport de forță mai clasic decât pare: războiul apei nu va avea loc	150

O strategie încercată: luarea puterii de la inamic	152
Tensiunea în exterior pentru a rezolva o problemă în interior: „linia albastră din Vosges”	152
Utilizarea memoriei traumatice genocidare	157
<i>Exprimarea și demonstrarea ororii: Rwanda</i>	158
6. Internetul, opinia publică, cuvintele capcană	161
Internetul, o revoluție geopolitică?	161
Sindromul computerului Al Qaeda	162
Complotism și negaționism	163
Europa, Mediterana, lumea musulmană.	
Mitul opiniei publice globale	165
Războiul din Irak: emergența unei opinii publice europene?	166
Caricaturile lui Mahomed sau un miliard de oameni iritabili... ..	169
Un concept comod	170
Probleme semantice	172
<i>Mare nostrum</i> sau mitul întreținut artificial al unei opinii publice mediteranene	172
Rezistență sau terorism? Sclavagism, imperialism sau colonialism?	174
„Ciocnirea civilizațiilor” și „valorile occidentale”	178
7. A pregăti războiul (pentru a-l evita)	181
Primejdii vechi, primejdii noi	181
Fanatismul	181
<i>Terorismul: amenințare strategică?</i>	184
Proliferarea nucleară	185
<i>Cazul iranian</i>	187
ONU între Realpolitik, morală și drept internațional	189
<i>Ce fel de eficacitate?</i>	190
<i>Ce fel de reprezentativitate?</i>	192
<i>Ce fel de moralitate?</i>	194
Pentru o geopolitică cu față umană	196
 Bibliografie introductivă și cărțile citate	203
Indice	206

Introducere

De ce a fost scrisă această carte?

De pe la mijlocul anilor 1970, odată cu reinventarea geopoliticii de către geograful francez Yves Lacoste, aceasta din urmă a redobândit o reală consistență, dotându-se cu un instrumentar intelectual solid și propunând, de acum înainte, o adevărată argumentare științifică în jurul *rivalităților de putere* asupra *teritoriilor* și *reprezentărilor* care le însoțesc. Fondarea, în 1976, a revistei *Hérodote* și mai ales crearea unui centru de studii doctorale în geopolitică în 1989 (la Universitatea Paris VIII) au permis dezvoltarea conceptului și formarea unui filtru prin care sunt studiate în prezent numeroase conflicte, atât de studenți, cât și de universitari, de jurnaliști sau de cetățenii de rând¹.

Odată cu reabilitatea geopoliticii, asistăm însă – reversul medaliei – la o inflație a discursurilor și scrierilor pretins geopolitice, aparținând unor oameni care, așa cum făcea proză Monsieur Jourdain, atașează epitetul de orice sau de aproape orice cuvânt. Or acest catarsis se produce cu riscul compromiterii științei și ne reamintește că, deși totul poate fi catalogat drept „geopolitic”, nimic din toate acestea nu este, în realitate, „geopolitică”.

De asemenea, după ce am dezvoltat, timp de cincisprezece ani, reflecția și expertiza geopolitică asupra Orientului Mijlociu, mi s-a părut absolut necesar să contribui cu cel puțin o piatră la edificiul general, prezentând, succint și într-o manieră lizibilă, principa-

¹ Cu privire la instrumentar și metodă, ne vom putea referi la *Dictionnaire de géopolitique* (coord. Y. Lacoste), Paris, Flammarion, 1995.

lele paradigme consubstanțiale geopoliticii. Raționament și non-știință, mai curând demers intelectual decât disciplină științifică, geopolitica merită un tratament și cere o întrebuintare cu atât mai riguroasă cu cât absența, în universitățile franceze, a unui curs complet de „relații internaționale” ne face lacunari în raport cu prietenii noștri europeni și americani în ceea ce privește gândirea spațiului mondial și a marelor mize planetare.

Câteva date și precizări importante

Aș reaminti, de la bun început, că geopolitica nu se referă neapărat la confruntările armate. Astfel, nu vom fi deloc surprinși dacă nu vom găsi în această carte multe dintre considerațiile de ordin militar: rivalitățile de putere asupra teritoriilor nu degenează în mod sistematic în confruntări armate, chiar dacă acestea depind de raporturile de forțe. Sun Zi (sau Sun-tzu), părintele strategilor, spunea că „un general abil nu se lasă redus la astfel de extremități: el știe să-l supună pe inamic fără să dea bătălii; el face să cadă orașele fără să-și scoată sabia și să verse o picătură de sânge; el cucerește regate străine fără a trece frontierele și, în cel mai scurt timp, în fruntea armatelor sale, îi aduce Prințului său gloria veșnică, asigurând fericirea compatrioților, și face în așa fel încât lumea să-i datoreze liniștea și pacea”².

Mai apoi, geopolitica nu este marcată, în mod necesar, de cinism. Luarea în calcul a unor realități inerente relațiilor internaționale – întâietatea (până la un anumit prag, în funcție de regimurile și de liderii lor) intereselor economice sau strategice asupra considerațiilor umane; recursul recurent la utilizarea forței armate; instrumentalizarea tematicilor populare cu finalități expansioniste – vine oare dintr-o atitudine realmente „machiavelică”? În afară de aceasta, a gândi războiul înseamnă oare și a-l visa? Cu certitudine nu, și Raymond Aron a avut, la timpul său, marele merit de a fi reabilitat nu atât pofta de război a marelui strateg prusac Carl

² Traducere după Sun Zi, *L'Art de la guerre*, trad. din chineză de Jean-Jacques Amirot, Paris, Presses Pocket, 1993, p. 28.

von Clausewitz, cât cadrul său conceptual³. În fond, această neîncredere față de geopolitică ar fi putut proveni de la o confuzie, mai exact de la credința că geopolitologul ar *subscrie* – dintr-o slăbiciune, ușurință sau empatie pentru obiectul său de studiu – la reprezentările considerate drept belicoase sau, încă și mai grav, că ar *scuza* comportamentele criminale. Trebuie oare să mai reamintim, în acest context, că *a înțelege* și, mai apoi, *a explica*, nu semnifică neapărat *a adera* și, mai apoi, *a încuraja*, și că onestitatea intelectuală constituie, pentru cercetătorul de bună-credință, o pavază în principiu salvatoare? Nu este vorba aici de a observa o *neutralitate* de tip relativist, care așază pe același plan călăii și victimele – în special în cazul crimelor împotriva umanității – sub acoperirea rigorii științifice, ci de a tinde spre *obiectivitate*, altfel zis, de a înclina, cu o rigoare identică, spre o decriptare fără (prea mult) *a priori* a reprezentărilor antagoniste. Aceasta a fost întotdeauna linia mea de conduită în problemele Orientului Mijlociu.

Să inversăm postulatul: de ce o judecată geopolitică riguroasă, emisă cu privire la un conflict armat potențial sau deja început, nu ne-ar permite să contribuim la evitarea sau atenuarea efectelor crunte ale războiului? Altfel spus, de ce geopolitologul nu ar putea să facă act și operă de umanism? O atare speranță nu va părea deplasată sau prezumțioasă decât celor care se sprijină pe o concepție negativă a geopoliticii. Privite îndeaproape, conflictele extrem de sângeroase și destabilizatoare din Balcani și din zona Marilor Lacuri Africane⁴ – pentru a nu analiza decât anii 1990 – ar fi putut să cunoască, după toate probabilitățile, o turnură mai puțin tragică dacă factorii de decizie occidentali, diplomați și oameni de stat, ar fi depus mai multe eforturi pentru a pricepe mecanismele beligene și criminale care se instauraseră în aceste două regiuni. Instrumentalizarea reprezentărilor populare de către puterile politice autoritare, naționalismele sârb și croat, care s-au nutrit cu ranchiuni medie-

³ Cf. Raymond Aron, *Sur Clausewitz*, prefață de Pierre Hassner, Paris, Complexe, 2005.

⁴ Lacurile din jurul Marelui Rift: Victoria, Tanganyika, Malawi, Turkana, Albert, Kivu, Edward. (*n.tr.*)

vale și cu ranchiunile din timpul celui de-al Doilea Război Mondial, construcția rasială și fantasmatică hutu împotriva „niloților aroganți” tutsi... toate acestea nu trebuiau să fie ignorate, cel puțin de către experții Națiunilor Unite pentru menținerea păcii. Dar să nu păcătuim prin naivitate: în cazul Balcanilor și al Rwandei, precum și în toate celelalte cazuri de război și/sau de crimă împotriva umanității, vigilența analiștilor competenți cântărește prea puțin în raport cu interesele reale sau presupuse ale puterilor. Astfel, se revine la sempiternul *Realpolitik*, neafectat deloc de ingerința în jocul raporturilor de forță, un *Realpolitik* tocmai pe cale de a fi temperat de o... reflecție geopolitică adevărată.

În sfârșit, cred din tot sufletul că geopolitologul nu are vocația de a-și abandona statutul de cetățean critic. Una e să constăți infamia lumii, alta e să te mulțumești cu această constatare fără să faci nimic altceva. Bineînțeles, dacă drepturile omului – și, în particular, cele ale femeii – nu pot întruchipa, cu prioritate, o invariantă a opțiunilor geopolitice ale factorilor de decizie, renunțarea la acestea vine totuși dintr-o anumită perversiune. Monument de obscenitate, atitudinea complezentă față de regimurile tiranice nu îngăduie, adeseori, nici măcar obținerea unor avantaje oarecare, după cum ne-au demonstrat-o abordările unor președinți și miniștri francezi ai Afacerilor Externe din istoria diplomatică recentă...

De asemenea, îl voi ruga pe cititor să țină cont de faptul că această lucrare aparține atât unui geopolitolog de meserie, cât și unui umanist convins.

Frédéric Encel
Paris, ianuarie 2009

Preambul

Împotriva acelor locuri comune care împiedică raționamentul geopolitic

Prea multe sunt presupunerile, locurile comune câteodată liniștitoare și *a priori*-uri facile, care blochează observarea pragmatică a conflictelor, pentru a ne putea abține să le stigmatizăm aici. Primele două, printre cele mai răspândite, se înscriu în expresia unei evidențe *a posteriori*, certitudine a ineluctabilității celor întâmplate, pe care Raymond Aron o califica drept „iluzia retrospectivă a fatalității”.

Celelalte trei locuri comune corespund unei forme de profeție automulțumitoare, pe care anglo-saxonii o desemnează prin expresia *self-fulfilling prophecy*.

Așa a fost dintotdeauna...

„Ierusalimul este, dintotdeauna, obiectul poftelor nemăsurate și al conflictelor religioase și politice.” Câte cursuri și capitole de cărți, câte articole și reportaje, câte negocieri diplomatice și conversații între cetățeni debutează, în linii mari, astfel! Această formulă permite, în realitate, introducerea unei gravități specifice și a unei complexități arareori dezmințite. În legătură cu chestiunile mai mult sau mai puțin arzătoare – Ierusalimul sau un cu totul alt dosar –, ascultătorul, cititorul, telespectatorul, interlocutorul este sesizat în așa fel încât să conștientizeze imediat mizele jocului. Or, sentința este înșelătoare, induce în eroare, blochează orice reflecție geopolitică serioasă. Dintr-o economie a limbajului sau dintr-o